

برنامه درسی ملی^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۳/۲۲

تاریخ پذیرش و انتشار: ۱۳۹۸/۵/۲۷

علیرضا عصاره^۲

مقدمه

اغلب نظام‌های آموزشی، برنامه‌های درسی در حال اجرایی در سطح ملی دارند که باهدف و جایگاهی خاصی عمدتاً شاخصی برای راهنمایی، تنظیم و تدوین برنامه درسی و اجرای آموزش‌ها در سطح کل آموزش و پرورش کشور محسوب می‌شود. این برنامه با تعریف ارزش‌ها و اهداف برای تمام مدارس چارچوبی منسجم و مختصر برای اطمینان از هماهنگی در ارائه برنامه درسی در سراسر کشور تنظیم می‌کند. برنامه درسی ملی، با توصیف اهداف، منطق برنامه درسی، اصول تدریس، یادگیری و ارزیابی، سیاست به‌کارگیری زبان، انتخاب و ترکیب موضوعات و به‌طور کلی مدیریت برنامه درسی، زمینه یادگیری کلیدی را برای همه دانش‌آموزان فراهم (ارجا و همکاران^۳، ۲۰۱۲) و نیز نگرش‌ها و ارزش‌هایی که در طول برنامه درسی ارتقا یافته است، را مشخص می‌کند. برنامه درسی ملی یک چارچوب مفهومی در زمینه سیاست‌گذاری در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات، فرهنگ و مهارت، قوانین آموزش، آموزش جامع، سرمایه انسانی، توسعه دانش برای رشد اقتصادی مفید، بازبینی برنامه درسی، تجدیدنظر برنامه درسی، نظارت و ارزیابی آموزش و یادگیری محور را به‌منظور کمک برای دستیابی به اهداف توسعه ملی در برنامه‌های توسعه ملی و بهبود بخش آموزش و پرورش فراهم می‌کند (برنامه درسی نامیبیا^۴، ۲۰۱۶). مطرح‌شدن برنامه درسی ملی در حوزه نظری و کلاسیک در نظام‌های آموزشی باهدف‌های گوناگونی دنبال می‌شود. در بعضی نظام‌های با تنوع آموزشی قابل‌توجه و تفاوت سطح کیفی آموزش در مناطق مختلف شهری و روستایی و استان‌های مختلف، برنامه درسی ملی به معنای ایجاد یکنواختی استانداردها (الیوا، ۲۰۰۵) در سراسر کشور و ایجاد حداقل معیارهایی برای اجرای آموزش‌ها و برنامه‌های درسی است. در بعضی نظام‌ها آموزشی غیرمتمرکز یا نیمه‌متمرکز با جغرافیای گسترده کشوری و عمدتاً نظام فدرالی، و همچنین کشورهای متأثر از تحولات سیاسی- اجتماعی عمیق و دموکراتیک، معمولاً تدوین برنامه درسی ملی به‌قصد تقویت هویت ملی مردم‌سالار و عملکرد ملی آگاهانه‌تر، ایجاد مجموعه‌ای از توانایی‌های اساسی برای فراگیران در سطح ملی

^۱ -National Curriculum^۲ - دانشیار دانشگاه شهید رجایی، این مقاله با همکاری آقای حسین بهاری دانشجوی دکتری رشته بر نامه ریزی درسی دانشگاه شهید رجایی نوشته شده است.^۳ - Etja & etc^۴ -Namibia Curriculum

برای مواجهه با پیچیدگی‌های جهانی‌شدن و اعتلای فرهنگ عمومی و ایجاد هماهنگی بیشتر از جهت کیفیت آموزش‌ها بین مناطق مختلف کشور است.

تعریف برنامه درسی ملی

برنامه درسی ملی یک سند هنجاری^۱ است که با تأکید بر تصمیم‌گیری‌های ملی و محدود کردن تفاوت‌ها در اجرای محلی به‌عنوان معیار ملی برای ارزشیابی دانش آموزان به کار گرفته می‌شود. برنامه درسی ملی از یک‌سو به‌عنوان سند مدیریتی، چهارچوبی برای ایجاد و مدیریت تغییرات آموزشی، مأموریت‌ها، ساختار آموزش ملی و محلی، و روش‌های کار آن‌ها را توصیف و تبیین می‌کند و از سوی دیگر ابزاری برای معلمان برای توصیف فرهنگ، ارزش و رسالت تعلیم و تربیت به‌منظور نیل به توسعه محیط یادگیری به شمار می‌آید (شورای ملی آموزش فنلاند، ۲۰۱۰). از نظر لامبی (به نقل از سلسبیلی، ۱۳۹۴)، برنامه درسی ملی یک سند اساسی برای نظام آموزشی، تدوین چارچوب برنامه درسی و چگونگی آموختن آن، روش‌های ارزشیابی و پیامدهای مورد انتظار و نوعی هدایت ملی است. برنامه درسی ملی سندی است که نقشه کلان برنامه درسی و چارچوب نظام برنامه‌ریزی درسی کشور را به‌منظور تحقق اهداف آموزش و پرورش تعیین و تبیین می‌کند (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۹۰). برنامه درسی ملی، نما و جلوه ملموس آرزوها و آمال تربیتی در سطح ملی است و طراحی و تدوین برنامه درسی ملی نوعی سیاست‌گذاری عمومی و کلی در حوزه برنامه درسی است (آقازاده، ۱۳۹۲).

اهداف تدوین برنامه‌ی درسی ملی

جایگاه و هدف از تدوین برنامه درسی ملی را آلن دوایت (۱۹۹۲) مبتنی بودن بر اهداف ملی‌ای می‌داند که کنترل محلی و بومی را از طریق هماهنگی بخش‌های مختلف برنامه درسی، سازمان‌دهی آموزشی و کادر مدرسه در سطح ملی تأمین می‌کند. برداشت دیگری از تولید برنامه درسی ملی در راستای تقویت هویت ملی در عین توجه به مدرسه محوری را می‌توان در جدیدترین جهت‌گیری و روند آموزشی تازه کشورهای اسکاندیناوی چون سوئد، نروژ و دانمارک دید. طبق گفته اونس‌تروپ (۲۰۰۵) روند جدید به سمت آن نیست تا چیزهای خیلی زیادی را تحت عنوان برنامه درسی ملی برای معلم بنویسد، بلکه کوشش بر آن است تا چارچوبی تدوین شود که با توجه به آن مدرسه خودش برنامه درسی را تدوین کند

. بنابراین اهداف تدوین برنامه درسی ملی عبارت‌اند از: (سلسبیلی، ۱۳۹۴)

• تعیین رویکرد و اهداف برنامه درسی در سطح نظام آموزشی و برنامه‌ریزی درسی کشور

^۱ - Normative

^۲ - The Finnish National Board of Education

- تعیین منطق جهت‌گیری‌ها و ابعاد هر یک از حوزه‌های یادگیری
- تعیین اصول، سیاست‌ها و فرآیند طراحی و تدوین و اجرای برنامه‌ی درسی
- تعیین اصول و سیاست‌های ناظر بر مواد و منابع

ضرورت تدوین برنامه درسی ملی

تدوین برنامه درسی ملی در وهله اول، آشنایی با برنامه درسی ملی را فراهم می‌کند و نقشه کلان برنامه درسی و چارچوب نظام برنامه‌ریزی درسی کشور را تعیین می‌کند لذا آشنایی اجمالی فرهنگیان با این سند زمینه را برای نشر ارزش‌ها و ادبیات خاص این سند فراهم می‌کند. در وهله دوم؛ ضرورت یکپارچه‌سازی فهم از ادبیات تحول برنامه درسی را ایجاد می‌کند. در وهله سوم، ضرورت توجیه تغییرات مفاهیم و محتوای پایه را فراهم می‌کند. در وهله چهارم، ضرورت پوشش تمامی حوزه‌های یادگیری را ایجاد می‌کند و سرانجام در وهله پنجم، ضرورت بازآموزی روش‌های یاددهی-یادگیری را فراهم می‌کند و سهم مهمی از تحول آموزشی، تحول درروش‌های یاددهی- یادگیری را (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۹۰) به وجود می‌آورد.

جایگاه محتوا در برنامه‌ی درسی ملی

محتوا در بین عناصر و مؤلفه‌های برنامه درسی از جایگاه خاصی برخوردار است. از طریق محتوا است که نظام آموزشی با شخصیت متریان مرتبط و آثار گوناگونی در روح و روان آنان بر جا می‌گذارد. از آنجایی که محتوا محملی برای دستیابی به اهداف برنامه است، در هر یک از سطوح اهداف، محتوا مفهوم خاص خود را پیدا می‌کند. در برنامه درس سند ملی، اصول، سیاست‌ها و گستره‌ی کلی محتوا مشخص شده و در حقیقت حامل محوری محتوا، معلم و مربی است و نقش کتاب و رسانه‌های آموزشی و... ابزار و زمینه برای ایفای نقش معلم و مربی است (سلسبیلی، ۱۳۹۴).

استانداردهای برنامه درسی ملی

استانداردهای برنامه درسی^۱ چارچوبی برای مشورت حرفه‌ای و برنامه‌ریزی در مورد آنچه در یک برنامه درسی ملی رخ می‌دهد، فراهم می‌کند. این استانداردها نشان‌دهنده یک لنز جامع است که از طریق آن می‌توان استانداردهای محتوای هنجاری، دولتی و همچنین سایر اسناد برنامه درسی را در قالب آن به تصویر کشید. این استانداردها چارچوبی را برای تحصیل دانش آموزان به‌عنوان شهروندانی که در یک جامعه دموکراسی با چالش‌های روبه‌رو هستند، در قالب موضوعات مبنایی فراهم می‌کنند که در قالب آن معلمان می‌توانند برنامه‌های خود را با در نظر گرفتن جزئیات استانداردهای محتوا ملی برای دیگر زمینه‌ها نیز بکار گیرند. این چارچوب دارای ۱۰ موضوع است که نشان‌دهنده شیوه‌ای برای سازمان‌دهی دانش در مورد تجربه انسانی در جهان است (انجمن ملی مطالعات اجتماعی، ۲۰۱۰). موضوعات عبارت‌اند از:

۱ فرهنگ

^۱ -National Curriculum standard

- ۲ زمان، استمرار، تغییر.
- ۳ مردم، اماکن و محیط
- ۴ رشد هویت فردی
- ۵ فرد، گروه و مؤسسات
- ۶ قدرت، اقتدار، حکومت
- ۷ تولید، توزیع و مصرف
- ۸ علم، فناوری و جامعه
- ۹ ارتباطات جهانی
- ۱۰ ایده‌ها و رفتارهای مدنی

دستورالعمل‌های برنامه درسی ملی

- ۱- تشخیص اینکه یادگیری شامل ایجاد ارزش‌ها و نگرش‌ها و همچنین دانش و مهارت است.
- ۲- ارتقاء خودآگاهی و درک نگرش، ارزش‌ها و باورهای دیگران در یک جامعه چندزبانه و چند فرهنگی
- ۳- احترام به حقوق بشر و آزادی بیان
- ۴- ارائه بینش و درک مسائل حیاتی در یک جهان متغیر که بر کیفیت زندگی تأثیر می‌گذارد، به‌عنوان مثال بیماری واگیر مثل ایدز، افزایش دمای زمین، تخریب محیط‌زیست، توزیع نابرابر ثروت، گسترش جنگ و درگیری‌ها، تحولات تکنولوژی و افزایش ارتباطات؛
- ۵- تشخیص اینکه اطلاعات در اشکال مختلف آن در دسترس قرار می‌گیرد، بر همین اساس، فراگیران نیاز به توسعه مهارت‌های شناختی بالا (تجزیه و تحلیل، تفسیر و ارزیابی) دارند، تا از اطلاعات به‌طور مؤثر استفاده کنند.
- ۶- ایجاد انگیزه در فراگیران برای دستیابی به توان بالقوه خود به‌طور مثبت به‌منظور مقابله با چالش‌های محیط‌زیست، اقتصاد و جامعه (برنامه درسی نامیبیا، ۲۰۱۶).

چشم‌انداز آموزشی و ایدئولوژیک برنامه درسی ملی

یک برنامه درسی ملی از یک‌سو، در ماهیت خود، ابزاری برای بازتولید اجتماعی و فرهنگی است (لوندگرن، ۲۰۰۶)، و به همین دلیل نمی‌تواند ایده‌ها و ارزش‌های که خارج از مفاهیم ملی بر آن اعمال می‌شود، پذیرا باشد. هر کشوری خود دارای هویت فرهنگی، سیستم ارزشی و محتوای آموزشی ارزشمندی است. این محتوای فرهنگی به‌عنوان بخش قابل توجهی از آموزش و پرورش به نسل‌های آینده منتقل می‌شود. برنامه‌های درسی ملی این دانش فرهنگی را تحت تأثیر قرار می‌دهد و آن را دوباره بازتولید می‌کنند و این ارزش و محتوای فرهنگی، ابعاد برنامه درسی را تعیین و بر آن تأثیر می‌گذارد (ارجا، لینا، الیزا، ۲۰۱۲). از سوی دیگر، هیچ برنامه درسی ملی را نمی‌توان در یک شرایط بسته و خلا توسعه داد. به نظر می‌رسد در سال‌های اخیر برنامه‌های درسی نه‌تنها توسط فرهنگ ملی شکل گرفته بلکه بیشتر تحت تأثیر گفتمان‌ها و مطالعات تطبیقی جهانی رشد و توسعه

پیدا کرده است. علاقه به ارزیابی جهانی از تحصیلات، بر اساس مفاهیمی مانند PISA^۱، بهترین شیوه‌ای است که می‌توان آن را کپی و به شرایط فرهنگی مختلفی انتقال داد. در این مطالعات تطبیقی، برنامه درسی زیاد مورد توجه قرار نگرفته است. در واقع، هیچ‌کدام از بهترین سیستم‌های آموزشی یا مدل برنامه درسی وجود ندارد که به‌طور خودکار باعث یادگیری بیشتر دانش‌آموزان شود. برنامه درسی ملی بیشتر کشورهای موفق PISA علاوه بر آنکه به‌طور گسترده‌ای در محتوا و طراحی تفاوت دارند (اندرسون و همکاران، ۲۰۰۸). هنوز هم در بعضی ابعاد عوامل مشترکی بین آن‌ها وجود دارد (هاموند، ۲۰۱۰). به نظر می‌رسد در توسعه برنامه درسی جهانی دو اصل مهم وجود دارد؛ برنامه درسی ملی در مراحل اولیه شبیه به هم و در عین حال متفاوت از همدیگر هستند. به نظر می‌رسد موضوع درسی، محتوا و مهارت‌ها در سطح جهانی مورد توافق قرار گرفته است و زمانی که برنامه‌های درسی ملی مختلف مورد مقایسه قرار می‌گیرد نتایج بیانگر این است که آن‌ها در یک جهت مشترک در حال توسعه هستند (ویکتا^۲ و همکاران، ۲۰۱۲). از لحاظ تاریخی، زبان‌ها، ریاضیات و مطالعات اجتماعی از آغاز دوره قرن بیستم بخشی از "برنامه‌های آموزشی جهانی"^۳ بوده است. تخصیص زمان و محتوای اصلی در این موضوعات مستلزم تغییرات بسیار کمی بوده است.

در سال‌های اخیر تمرکز بر مهارت‌های مختلفی که مورد نیاز شهروندان جهانی بوده است روند رو به رشدی داشته است. در کشورهای انگلیس-آمریکا، از اواخر دهه ۱۹۷۰ بحث‌های زیادی درباره مهارت‌های اولیه شده است (فرانکلین و همکاران، ۲۰۰۸).

مهارت‌های شامل خواندن، نوشتن و ریاضیات، یعنی سواد و حسابداری. در سال‌های اخیر به این مسئله بیشتر توجه شده است. به نظر می‌رسد که در این روند، برنامه درسی ملی باید به مهارت‌های عملی و بالاتر همچون مهارت‌های تفکر و کاربرد توجه کند. کیفیت این مهارت‌های بالاتر به‌طور گسترده‌ای مورد توافق است (ویکتا و همکاران، ۲۰۱۲). در عین حال، برنامه‌های درسی ملی در اجرای وظایف اصلی، راهنمایی، متمایز هستند. هنگام جستجوی داستان‌های موفق و بهترین فعالیت‌ها، ممکن است این موارد یکی از چیزهایی باشد که می‌تواند برنامه‌های درسی را «ایجاد یا در مسیر شکست» قرار دهد. بنابراین در تفکر برنامه درسی ملی، عملکرد خوب پیامدی است که در مطالعات تطبیقی و مقایسه‌ای نهفته است. مدل‌های مختلف و جدید تفسیرها می‌توانند نوآوری‌های مؤثر را در برنامه درسی ملی تولید کنند و از طرفی همکاری و گفت‌وگو جهانی می‌تواند توسعه و پیشرفت مشترک را ایجاد کند.

جمع‌بندی

امروزه مفهومی به نام برنامه درسی ملی که باهدف و جایگاه خاصی به‌عنوان شاخص راهنمایی برای تنظیم و تدوین برنامه درسی و اجرای آموزش‌ها در سطوح مختلف نظام آموزش و پرورش در یک کشور مطرح می‌شود،

^۱ - the Programme for International Students Assessment

^۲ - Vitikka & etc

^۳ - global-curricula

علاوه بر ایجاد بسترهای برای برآورده کردن هدف‌های از قبیل استانداردسازی، ایجاد هماهنگی و عدالت آموزشی، سازمان‌دهی آموزشی، راهبرهای یاددهی- یادگیری و فضا و امکانات در سطح ملی و محلی، نیازمند توجه به بستر تحولات اجتماعی و ضرورت توجه به نیازهای انسانی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی دانش‌آموزان بوده و ضمن توجه به آسیب‌شناسی دقیق و غیر سوگیرانه وضع موجود، از طریق تفسیر عمیق ملی و فرهنگی ارزش‌ها، دانش، یادگیری و سازمان‌دهی آن‌ها بر اساس تجربه انسانی عمل می‌کند. از سوی دیگر در تدوین برنامه درسی ملی به‌قصد تقویت هویت ملی مردم‌سالار و عملکرد ملی آگاهانه و ایجاد مجموعه‌ای از توانایی‌های اساسی در فراگیران در سطح ملی برای مواجهه با پیچیدگی‌های جهانی‌شدن و اعتلای فرهنگ عمومی اقتضا می‌کند که در طراحی، تدوین و اجرای برنامه درسی ملی از یک‌سو روند جدید در طراحی به سمتی حرکت کند که توجه به تمام موقعیت‌های ملی و بومی بر اساس رویکرد شایستگی محور موردتوجه قرار گیرد. ثانیاً، با توجه به رویکردها و جهت‌گیری‌های نظام‌های آموزشی متناسب با ایدئولوژی‌های حاکم بر آن و توجه به نیازها و اقتضائات ناشی از تحولات جهانی، بررسی و مطالعات تطبیقی با نظام‌های آموزشی پیشرو زمینه را برای توسعه و غنای برنامه درسی ملی هم در بعد فنی و هم در بعد محتوای فراهم کند. ثالثاً، با تجلی یافتن تمام مسائل و چالش‌های فرهنگی، اقتصادی، زیست‌محیطی و جهانی در محتوای برنامه درسی ملی زمینه برای توسعه مهارت‌های موردنیاز برای افراد به‌عنوان شهروند جهانی مهیا بشود.

منابع

- آقازاده، محرم، سنه افسانه (۱۳۹۲). تربیت‌بدنی در برنامه درسی ملی. رشد آموزش تربیت‌بدنی، دوره سیزدهم، شماره ۳. ص. ۱۴-۱۹.
- دبیرخانه طرح تولید برنامه درسی ملی (۱۳۹۰). برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران (طرح جامع تحول بنیادین برنامه درسی و تربیتی). نگاشت پنجم؛ تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، بهمن‌ماه ۱۳۹۰.
- سلسبیلی، نادر (۱۳۹۴) بررسی و تحلیل برنامه درسی ملی تدوین‌شده جمهوری اسلامی ایران بر اساس دانش نظری حوزه برنامه درسی، پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، ۱۳۹۴.

- Avenstrup, R. (۲۰۰۵). *Tomorrow's Curriculum Today: Social Transformation and Curriculum*. Istanbul: Beijing, China.

- Dwight A. (۱۹۹۲). *Schools for a New Century; A Conservative Approach to Radical School Reform*.
- Glatthorn Allan C. & Boschee Floyd & Whitehead Bruce M.(۲۰۰۶). *Curriculum Leadership, Development and Implementation*. SAGE Publication. Thousand Oaks, California.
- Oliva, P. F. (۲۰۰۵). *Developing the Curriculum*. Sixth ed. Boston, Ma: Pearson Education, Inc.
- Anderson-Levitt, K. (۲۰۰۸). *Globalization and Curriculum*. In M. Conelly, M. Fang He, & J. Phillion, *The SAGE Handbook of Curriculum and Instruction* (pp. ۳۴۹-۳۶۸). Los Angeles: SAGE Publications.
- Darling-Hammond, L. (۲۰۱۰). *The Flat World and Education*. How America's Commitment To Equity Will Determine Our Future. New York: Teachers College Press. Franklin and Johnson.
- Lundgren, U. P. (۲۰۰۶). *The Need for a Reorientation of Curriculum Theory*. Paper presented at IAACS, The Second World Curriculum Studies Conference: Curriculum as an International Conversation, May ۲۱-۲۴, ۲۰۰۶. Tampere, Finland.
- Vitikka, E. & Hurmerinta, E. (۲۰۱۱). *Kansainväliset opetussuunnitelmasuuntaukset*. Opetushallituksen raportit ja selvitykset ۲۰۱۱:۴. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- The Finnish National Board of Education. (۲۰۱۰). *Basic Education in Finland – How to develop the top ranked education system?* Presentation at Building Blocks for Education: Whole System Reform- Conference, September ۱۳-۱۴, Toronto, Canada
- Erja Vitikka, Leena Krokfors & Elisa Hurmerinta.(۲۰۱۲). *The Finnish National Core Curriculum: Structure and Development*. to be published on the work Niemi, Toom & Kallioniemi (Eds.) ۲۰۱۲. *Miracle of Education*. University of Helsinki.

- *The National Curriculum for Basic Education* will be supplemented by *The Inclusive Education Curriculum Framework* (۲۰۱۶). Published on National Institute for Educational Development (NIED) Ministry of Education, Arts and Culture.

-Anderson-Levitt, K. (۲۰۰۸). Globalization and Curriculum. In M. Conelly, M. Fang He, & J. Phillion, *The SAGE Handbook of Curriculum and Instruction* (pp. ۳۴۹-۳۶۸). Los Angeles: SAGE Publications

- National Council for the Social Studies. (۲۰۱۰) *National Curriculum Standards for Social Studies, A Framework for Teaching, Learning, and Assessment.*